

Practicum ruimtelijke kwaliteit

Kennis, keuzes en benoeming in een Zwolse stadsrand

Hoe kan in de praktijk inhoud worden gegeven aan ruimtelijke kwaliteit? In de Buurtschap IJsselzone Zwolle, een van de stadsranden van Zwolle, wordt daaraan gewerkt. Kan het concept 'ruimtelijke kwaliteit' een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van deze stadsrand, waarbij landbouw, natuur, recreatie en waterwinning elkaar gaan versterken? Deze bijdrage beschrijft de gevolgde aanpak om in de praktijk tot benoeming van ruimtelijke kwaliteit te komen en de tot nu toe behaalde resultaten.

In het project Buurtschap IJsselzone Zwolle willen de betrokken partijen inhoud geven aan ruimtelijke kwaliteit. Hoe was de aanpak en hoe is 'de' kwaliteit uitgewerkt? We behandelen achtereenvolgens de vragen:

- Hoe concreet werd vanuit de wensen van partijen ruimtelijke kwaliteit benoemd en welke kennis werd daarbij ingezet (keuzes)?
- Hoe is de Buurtschap IJsselzone Zwolle, verder de Buurtschap genoemd, te kenschetsen?
- Hoe hebben de betrokken partijen de gewenste ontwikkeling en het benoemen van ruimtelijke kwaliteit opgepakt (initiatief)?
- Op welke wijze is in samenspraak met betrokkenen ruimtelijke kwaliteit benoemd (proces)?
- Hoe werd ruimtelijke kwaliteit vervolgens vastgelegd in het (ruimtelijke) beleid van de overheid en andere betrokken partijen?
- Blijkt dat beleid een sturende kracht te zijn bij de realisatie van ruimtelijke kwaliteit?

Keuzes

Bij gezamenlijk vormgeven is ruimtelijke kwaliteit het resultaat van het vertalen van wensen. Het gaat dan om een vertaling van de huidige en toekomstige verbruiks- en gebruikswensen in de sociale, economische, ecologische en culturele behoeften om die wensen te realiseren. De ruimtelijke component van die behoeften is in beeld

gebracht (operationalisering). De vertaling van wensen in ruimtelijke kwaliteit betekent dat de ruimtelijke kwaliteit niet objectief valt vast te stellen.

De projectgroep is als volgt te werk gegaan. Op basis van verkenningen en gesprekken met betrokkenen is een beschrijving gemaakt van de ecologische, sociale en economische samenhang tussen activiteiten en exploitaties in de buurtschap. De gewenste kwaliteit is in eerste instantie beschreven in termen van 'partijen' en 'wat hebben ze elkaar te bieden in geld, grondgebruik en ondergrond'. Dit is vastgelegd in een ideeënboek. Voor het vervolgens operationaliseren van ruimtelijke kwaliteit heeft de projectgroep de matrix gebruikt, die Alterra heeft ontwikkeld (Luttik, dit nummer). Het invullen van de matrix was voor de projectgroep een belangrijk moment van bezinning en reflectie: wat zijn we vergeten en hoe evenwichtig zijn onze keuzes (zie kader)?

Naderhand zijn in projectgroepvergaderingen een aantal kwaliteiten - vooral degene die abstract benoemd waren - verder met elkaar besproken. Achter abstracte termen kunnen heel verschillende intenties schuilgaan. Deze moeten gelijk gericht worden om tot een gemeenschappelijk beeld te komen. De projectgroep heeft vooral veel aandacht besteed aan de kwaliteit 'democratie en zelfbestuur'.

ANDRÉ JANSEN,
 RIENKO BAARSLAG &
 HANS DE GRAAF

Dr. A.J.M. Jansen Vitens
 Watertechnologie/Van Hall
 Larenstein, Postbus 400
 8901 BE Leeuwarden
 andre.jansen@vitens.nl
 Ing. R.J.D.W. Baarslag
 Gemeente Zwolle
 Dr. H.J. de Graaf Centrum voor
 Milieuwetenschappen /KDO-
 advies.

Foto's: Ad van Halen en Nico
 Driessen

Practicum ruimtelijke kwaliteit: opzet en uitkomsten

De matrix van Alterra bestaat uit twee dimensies, waarbij op de horizontale as de betekenissen staan (economische, sociale, ecologische en culturele) en op de verticale as waarden (gebruiks-, belevings- en toekomstwaarden). Zo ontstaan twaalf cellen, waarin abstracte en zeer concrete ruimtelijke kwaliteiten kunnen worden geplaatst. Tijdens een practicum 'Ruimtelijke kwaliteit' onder leiding van Habiforum werd de matrix ingevuld (Dauvellier & De Graaf, 2002). Tabel 1 geeft een samenvatting van de uitkomsten van het practicum. Iedere deelnemer begon individueel de gewenste ruimtelijke kwaliteiten te benoemen, denkend vanuit zijn of haar belangen. De waarden werden zichtbaar gemaakt door deze belangen op te schrijven op plakkers van drie verschillende kleuren (gebruiks-, belevings- en toekomstwaarden). Tevens kon worden aangegeven wat als een kans of wat als een bedreiging werd ervaren.

Vervolgens werden de plakkers geclusterd op basis van verwantschap. Zo konden vier profielen (economisch, sociaal, ecologisch en cultureel) worden gecomponeerd. Daarna werd bekeken hoe binnen deze profielen de onderscheiden clusters van kwaliteiten zich tot elkaar verhielden. Er bleek een behoorlijke samenhang te bestaan. Veel clusters bevatten een combinatie van gebruiks-, belevings- en toekomstwaarden, terwijl andere, veel minder in getal, eenzijdiger waren samengesteld; bijvoorbeeld clusters waarin gebruikswaarden óf belevings- óf toekomstwaarden domineerden. Door de uitkomsten van de clustering te vergelijken met het vooraf opgestelde 'ideeënboek', werd duidelijk dat de projectgroep enkele thema's over het hoofd had gezien, of in ieder geval niet duidelijk had benoemd. Het betrof: 'sociale samenhang en ontmoeting', 'betekenis multiculturele samenleving' en 'verhouding tussen zachte en

harde waarden'. Sociale samenhang en ontmoeting zijn kwaliteiten die essentieel zijn voor een buurtschap, niet alleen intern maar ook als buffer tegen ongewenste externe ontwikkelingen. Wat betreft de verhouding tussen zachte en harde waarden is duidelijk geworden dat het niet voldoende is de zachte waarden zoals beleving van natuurschoon, alleen via de harde waarden in beeld te brengen, door ze bijvoorbeeld een prijs te geven en ze zo te laten bijdragen aan de harde economische belangen. De Buurtschap wil namelijk niet alleen producten verkopen, maar ook een buurtschapgevoel overbrengen en dat vraagt om expliciete aandacht voor de zachte waarden

Buurtschap IJsselzone Zwolle

De Buurtschap ligt tussen de bebouwde kom van Zwolle en de IJssel (figuur 2) en bestaat feitelijk uit drie buurtschappen: Spoolde, Schelle en Oldeneel.

De buitendijkse delen bestaan uit landbouwgronden, met betekenis voor weidevogels, en de natuurgebieden Oldenelerwaard en Engelse Werk. Voor de uiterwaarden bestaan er twee alternatieve plannen in het kader van Ruimte voor de Rivier: (1) maaiveld verlagen en kaden afgraven of (2) voorgaande maatregelen in combinatie met een (meestromende) nevengeul.

Binnendijs ligt een kleinschalig rivierenlandschap met een rijke cultuurhistorie, gekenmerkt door graslanden in afwisseling met oude boerderijen en woonhuizen, houtwallen en singels en een oude rivierarm. Het gebied wordt doorsneden door een spoorlijn, een provinciale weg en een rijksweg. In de toekomst wordt de Hanzelijn aange-

legd, die binnen de Buurtschap grotendeels het tracé van de huidige spoorlijn zal volgen. Tussen de spoorlijn en de provinciale weg ligt het stadspark Engelse Werk-Spoolderbos, dat is aangelegd op oude vestingwerken. Dit park is tevens waterwingebied van waaruit de drinkwatervoorziening van Zwolle en omgeving wordt verzorgd. Een deel van het onttrokken water is stedelijk grondwater van slechte tot zeer slechte kwaliteit. Waterbedrijf Vitens wil deze winning daarom voor een deel verplaatsen. De landbouwkundige betekenis van het gebied is zeer beperkt. Het overgrote deel van de landbouwbedrijven produceert melk- en vlees; de meeste zijn aan het afbouwen of zijn hobbybedrijven. Daarnaast is er nog een verbreed landbouwbedrijf met kaasmakerij en zorgactiviteiten.

De toegankelijkheid van het gebied is vrij beperkt. Tussen het stadsdeel Zwolle-Zuid met circa 32.000 inwoners en de buurtschap Schelle liggen enkele fietspaden en in de

uiterwaarden enkele doodlopende weggetjes. Desondanks is de Buurtschap een geliefd ontspanningsgebied. Niet alleen het stadspark Engelse Werk-Spoolderbos trekt veel bezoekers, ook de overige delen worden drukbezocht om te wandelen, joggen, fietsen, skaten, vogels te kijken en om 's winters te schaatsen.

Het initiatief

Eind jaren negentig van de vorige eeuw besloot de Zwolse gemeenteraad dat de Buurtschap niet bebouwd zou worden. Om zicht te krijgen op de toekomst van het gebied organiseerde de gemeente Zwolle een openbaar debat met de bevolking. Dit gebeurde mede op aandrang van de Initiatiefgroep IJsselzone, een vereniging van Zwollenaren die zich inzet voor behoud en herstel van de aanwezige waarden in het gebied. Aan de bevolking werden in het Schetsboek IJsselzone vier zeer uiteenlopende visies ter inspiratie voorgelegd. Het debat leidde tot de conclusie dat er in het kader van meervoudig ruimtegebruik een visie moest komen voor een groter gebied langs de IJssel, dat de gemeenten Heerde, Hattem, Olst-Wijhe, Zwolle en Kam-

pen beslaat. Hiervoor werd een regiegroep IJsselzone in het leven geroepen, die besloot dat de Buurtschap een uitvoeringsgerichte pilot moest worden binnen deze visie. Om de stadsrand vorm te geven werden op initiatief van de gemeente verkennende gesprekken gevoerd met mogelijke partners onder leiding van een onafhankelijk bureau. Het ging om de Gemeente Zwolle, Provincie Overijssel, Staatsbosbeheer, Waterschap Groot Salland, Vitens, Initiatiefgroep IJsselzone, landgoed Schellerberg, twee (agrarische) ondernemers en een betrokken particulier. Besproken werd op welke wijze de partners elkaar vanuit de eigen wensen zouden kunnen ondersteunen op basis van 'vraag' (wat willen wij graag en wat hebben wij nodig van anderen) en 'aanbod' (wat kunnen wij anderen bieden). Al snel werd duidelijk dat de beoogde partners elkaar genoeg te bieden hadden en ervan overtuigd waren dat een buurtschap met toekomstperspectief alleen gezamenlijk kon worden gerealiseerd. Een deel van de partijen wilde de totstandkoming van een ontwikkelingsvisie ook financieel ondersteunen. De andere partijen brachten hun werkracht in. Van buiten de buurtschap werd belangrijke fi-

Tabel 1 Samenvatting van de matrix voor ruimtelijke kwaliteiten als uitkomst van het practicum 'Ruimtelijke kwaliteit', georganiseerd door Habiforum.

Table 1 Summary of the matrix of spatial qualities as a result of the workshop 'Spatial quality', organised by Habiforum.

	Economische doelmatigheid	Sociale rechtvaardigheid	Ecologische duurzaamheid	Culturele identiteit
Gebruikswaarde	Meervoudig; Duurzame drinkwaterwinning; Ruimte voor rivier; Versterkte landbouw; Meer gasten; Genereert inkomen;	Wonen; Toegankelijk; Zelfbestuur;	Ruimte voor water; Recreatief medegebruik; Agrarisch natuurbeheer; Biodiversiteit;	Herkenbaar platteland met contacten; Informatie beschikbaar; Bewuste toerist;
Belevingswaarde	Aantrekkingskracht; Nieuw elan; Buurtschapgevoel;	Verbonden en betrokken door zelfbestuur; Zonering; Zekerheid;	Rust; Ruimte; Ontspanning; Educatie;	Ontmoeting stad en platteland; Sociale samenhang; Eigen identiteit;
Toekomstwaarde	Duurzame basis (investeringen en fonds); Ruimte voor ondernemen;	Beleefbaar; Bewoonbaar;	Kwaliteit milieu; Ruimte voor water; Verbinding uiterwaarden;	Historisch rivierenlandschap; Streekgeschiedenis zichtbaar;

nanciële steun en inhoudelijke inbreng gegeven door Habiforum en later ook door het programma Groen In en Om de Stad (GIOS) van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV).

De leden van de projectgroep hebben de behoefte en noodzaak van het gezamenlijk optrekken vastgelegd in een intentieovereenkomst. Deze is in februari 2002 ondertekend. Daarbij kreeg de projectgroep de opdracht mee om een ontwikkelingsvisie op te stellen. Op hoofdlijnen moest worden aangegeven hoe:

- over twintig jaar de stadsrand de Buurtschap eruit ziet;
- de ruimte wordt gebruikt door landbouw en natuur (groene functies) en water (blauwe functies);
- de (stads)bewoners ruime mogelijkheden voor ontspanning worden geboden.

De uitgangspunten van de intentieverklaring zijn:

- **Inhoudelijk.** Als eerste moeten de mogelijkheden tot meervoudig ruimtegebruik uitgewerkt worden, zodanig dat een Buurtschap ontstaat met de gewenste ruimtelijke kwaliteit voor het vervullen van ieders wensen. Ten tweede moeten hoog- en laagdynamische functies verknoot worden. Hoog dynamische functies zijn bijvoorbeeld tuinbouw, recreatie, horeca en transport; laag dynamische: grondgebonden landbouw, natuur, cultureel erfgoed en waterwinning. Verknoping leidt er toe dat veel partijen door het versterkte ecologische, sociale en economische perspectief belang krijgen bij een groen en blauw Buurtschap, waarmee de kans op toekomstige verstedelijking verkleint en het groene gebruik intensiveert. De te realiseren ruimtelijke kwaliteit moet de basis leggen voor samenhang, perspectief en continuïteit in ontwikkeling, inrichting en exploitaties;

- **Procesmatig.** Via een interactief gebiedsproces waarin denken (visievorming en beleid) en doen (inrichting, exploitatie en beheer) zijn gecombineerd, wordt een ontwikkelingsvisie vormgegeven. Onder ‘interactief gebieds-

proces’ verstaan wij een intensieve dialoog over aanpak en inhoud van de ontwikkelingsvisie met alle bewoners van en belanghebbenden bij het gebied;

• **Kennis.** Door participatie in meerdere netwerken in en buiten de Buurtschap wordt kennis benut, ontwikkeld en verspreid. De Community of Practice Landelijk Gebied van Habiforum is een van deze netwerken. Verder brengen de deelnemende partners hun uitgebreide (gebieds- en ervarings)kennis in.

Voor een uitgebreide beschrijving en toelichting van deze uitgangspunten zie De Kuijer *et al.* (2003). Hieronder worden de consequenties voor de Buurtschap van deze uitgangspunten beschreven

Proces: interactiviteit als basis voor visie

De (ruimtelijke weergave van de) ontwikkelingsvisie is opgesteld door de projectgroep in samenwerking met Habiforum en HNS landschapsarchitecten en in een intensieve dialoog met de inwoners van de Buurtschap. In figuur 1 is weergegeven via welke stappen de ontwikkelingsvisie tot stand is gekomen en uiteindelijk is goedgekeurd. Tevens zijn de stappen genoemd om tot realisatie van de visie te komen.

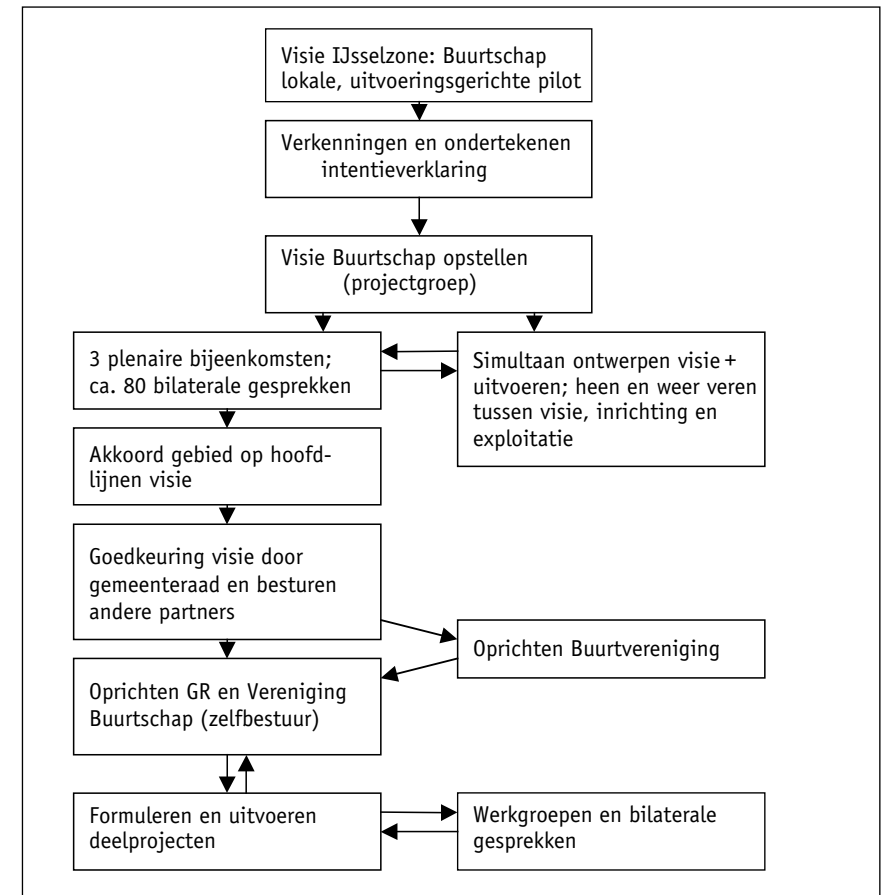
Na de ondertekening van de intentiebijeenkomst werd een avond georganiseerd voor de bewoners. De projectgroep heeft de ruim tachtig aanwezigen gevraagd naar hun wensen en ideeën. Dit leidde tot een goed inzicht in de onvrede in het gebied – die zich vooral richtte op de gemeente (slechte ervaringen in het verleden). Ook werd duidelijk dat men weinig voelde voor een grotere toegankelijkheid (‘die burgers met hun rothonden die mijn schapen bijten’). De projectgroep werd teruggestuurd met de opdracht om maar met een plan te komen, dan zou men wel reageren. Omdat mensen op openbare avonden vaak niet het achterste van hun tong laten zien, had de projectgroep ook lijsten opgehangen om mensen uit te nodigen

voor een persoonlijk gesprek. Ruim veertig personen schreven zich hiervoor in.

Leden van de projectgroep hebben met al deze mensen gesproken en hun dezelfde vragen voorgelegd als tijdens de informatieavond. Dit was zinvol omdat duidelijke wensen werden geuit en goede ideeën werden aangedragen. Deze wensen en ideeën zijn opgenomen in het ideeënboek en verwerkt in de ontwikkelingsvisie.

De concept ontwikkelingsvisie is besproken op een tweede informatieavond. Na een toelichting op de visie is de bewoners gevraagd drie positieve en drie negatieve punten van de visie op plakkers te noteren. Deze werden geclusterd en daarna in een debatachtige stijl met de zaal besproken. Daarna is met diverse personen opnieuw bilateraal gesproken. Hun suggesties zijn verwerkt in de concept ontwikkelingsvisie. Tenslotte werd een derde informatieavond georganiseerd waarop de bijna-definitieve visie is gepresenteerd, samen met de startnotitie voor de milieueffectrapportage die Vitens gestart was om haar waterwinning gedeeltelijk te kunnen verplaatsen naar de Buurtschap. De visie kreeg veel instemming en de vragen gingen vooral over de wijze van realisatie. De visie is bewust wat abstract gehouden om te voorkomen dat details het bereiken van draagvlak en overeenstemming zouden verhinderen. Bovendien wilde de projectgroep over praktische maatregelen geen toezeggingen doen voordat de visie beleidsmatig verankerd was. De projectgroep heeft dat toegelicht en de bewoners duidelijk gemaakt dat het uitvoeringstraject met het bijbehorende maatwerk samen met de bewoners zal worden vorm gegeven.

De uitkomsten van het Practicum ruimtelijke kwaliteit zijn eveneens gebruikt om keuzes te maken en prioriteiten te stellen in het actieprogramma voor de uitvoering van de ontwikkelingsvisie. Aan deze prioriteiten wordt door de projectgroep gezamenlijk gewerkt. Het betreft o.a. verplaatsing van de waterwinning, zelfbestuur via een rechts-

persoon, oprichting van een buurtvereniging Schelle-Oldeneel, herinrichting van uiterwaarden in relatie tot Ruimte voor de Rivier, een tijdelijk informatiecentrum, landgoedherstel en vergroting van de herkenbaarheid om een Buurtschapsgevoel te doen ontstaan. Een deel van de uitvoering van deze prioriteiten is uitgevoerd onder het motto ‘denken en doen combineren’.

Proces: denken en doen tegelijkertijd

Al tijdens het opstellen van de ontwikkelingsvisie werden de eerste stappen gezet voor vormgeving van ruimtelijke kwaliteit in de praktijk. Met gelden uit het subsidieprogramma GIOS van het Ministerie van LNV werden meerdere kleine projecten uitgevoerd, zoals het plaatsen van informatieborden en ooievaarsnesten, waarvoor in het gebied en bestuurlijk geen belemmeringen bestonden. Ze dragen bij aan ruimtelijke kwaliteit en aan de herkenbaar-

Figuur 1 Stappen in de interactieve planvorming bij het opstellen en uitvoeren van de visie Buurtschap IJsselzone Zwolle. GR = Gemeenschappelijke Regeling

Figure 1 Steps into interactive plan realisation for the draw up and implementation of the development vision Buurtschap IJsselzone Zwolle. GR = Common Capacity.

heid van de Buurtschap en vergroten de betrokkenheid van bewoners, gebruikers en bestuurders. Ook ondernemers uit de lokale horeca- en recreatiesector kwamen in beweging: ze hebben zich verenigd en als eerste product een fietsrouteboekje uitgebracht

De ontwikkelingsvisie

Het ideeënboek, de resultaten van het practicum en de inbreng van de bewoners zijn gebruikt voor het nader uitwerken van de ontwikkelingsvisie (figuur 2). Centraal daarin staan het behoud en herstel van landschappelijke, natuur- en waterwaarden en de verbetering van de openbare toegankelijkheid van het gebied (De Kuijer et al., 2003). Deze doelstellingen kunnen alleen worden gerealiseerd wanneer de sociale en economische structuur van het gebied wordt versterkt. Dit gebeurt o.a. door het bevorderen van zakelijke overeenkomsten gericht op prestaties die bijdragen aan de realisering van de Buurtschapdoelstellingen, de zogenaamde groen-blauwe dienstverlening (De Kuijer et al., 2003; Padt & Van Herwaarden, 2003).

De essentie voor Schelle-Oldeneel is het versterken van het landgoedkarakter. Hier zal ook worden gezocht naar een nieuwe locatie voor pompputten van de waterwinning. Een zonering van landschappelijke inrichting en padendichtheid zorgt voor het geleiden van de recreatie. In het zuidwesten is ruimte voor melkveehouderij met gangbaar graslandgebruik; het centrum van het gebied is gereserveerd voor extensievere begrazing van soortenrijkere graslanden. Vanuit een aantal centrale entrees gaat de Buurtschap meer mogelijkheden voor wandelen en fietsen bieden. Een kleinschalige schakering van bosschages, kleurrijke graslanden, heggen, lanen en fruitbomen biedt aantrekkelijke belevingsmogelijkheden.

Voor de omgeving van het park Engelse Werk-Spoolderbos is de gemeentelijke beheersvisie leidend voor vervolgcacties. De afsluiting van de Schellerdijk voor doorgaand

autoverkeer is een belangrijke maatregel die de rust in het gebied zal bevorderen.

Voor Spoolde wordt gestreefd naar een ‘landgoedpark’ als centrale voorziening voor de wijk.

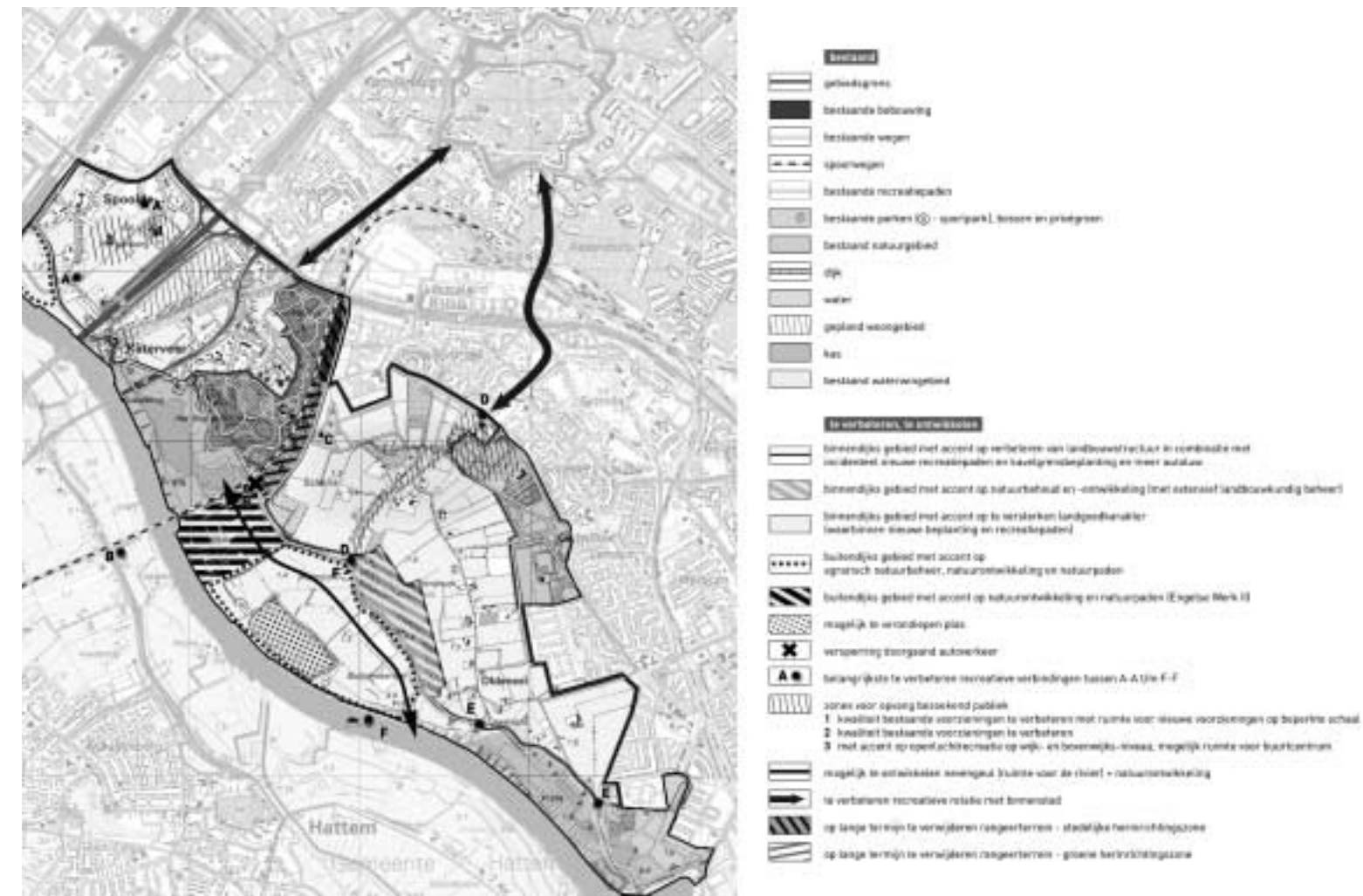
In de uiterwaarden is of wordt natuur de belangrijkste functie. Naast behoud en herstel van riviernatuur is er ruimte voor weidevogels en recreatief medegebruik (struinnatuur).

Beleid als sturende kracht

In december 2003 is de ontwikkelingsvisie door de gemeenteraad van Zwolle unaniem en met lof goedgekeurd (figuur 2). De visie zal worden opgenomen in de structuurvisie van de gemeente Zwolle en zal mede de basis vormen voor aanpassing van het bestemmingsplan Buitengebied. De visie is ook geaccordeerd door de besturen en directies van de andere betrokken partijen. Hiermee is de Buurtschap voor de langere termijn formeel bestemd als groen-blauwe stadsrandzone.

Voor de realisering is nu allereerst een hechte vorm van samenwerking nodig die continuïteit biedt, de noodzakelijke versterking van een gezonde economische structuur en de blijvende betrokkenheid van alle burgers en partijen (sociale rechtvaardigheid, zie tabel 1, pagina 29). Dat kan het best in de vorm van een rechtspersoon. Deze garandeert de gezamenlijke regie van burgers en partijen over de gezamenlijke activiteiten. Bovendien kunnen hierdoor de benodigde en beschikbare middelen effectiever worden verworven en benut.

De nog te kiezen vorm van rechtspersoonlijkheid moet zowel ruimte bieden aan de inmiddels gegroeide samenwerking van de partijen als aan hun publiekrechtelijke of privaatrechtelijke verantwoordelijkheden. Belangrijke voorwaarden om hieraan te voldoen zijn: democratische en financiële duidelijkheid, het kunnen ontvangen van gelden, het sluiten van contracten en het behoud van (eni-

ge) zeggenschap door de overheden. Na inwinning van juridisch advies bleek een combinatie van Vereniging en Gemeenschappelijke Regeling (GR) hieraan het best te voldoen (figuur 3).

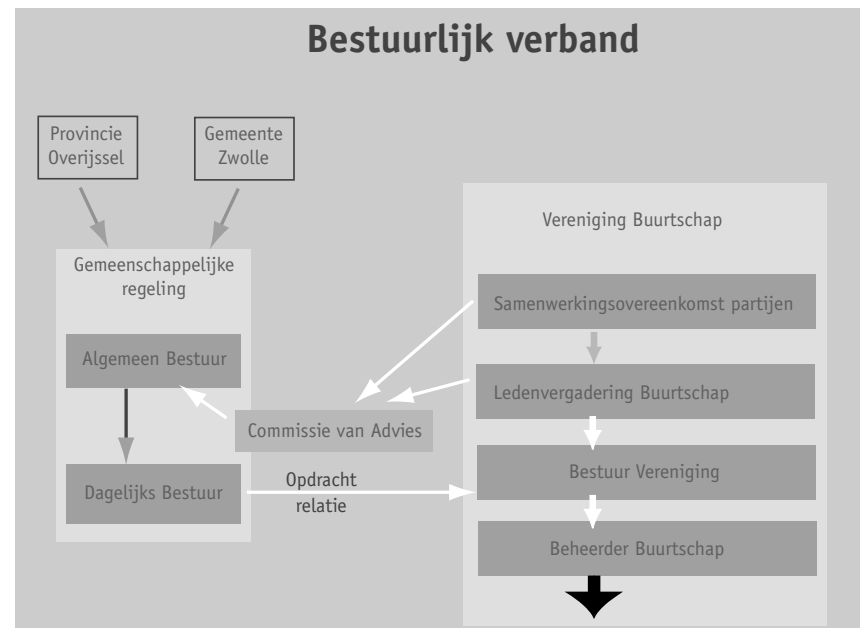
Het hart van de rechtspersoon is de op te richten Vereniging Buurtschap die zal bestaan uit (semi)private partijen. De betrokken overheden (gemeente Zwolle en provincie Overijssel) vormen samen een Gemeenschappelijke Regeling (GR), waarbij een openbaar lichaam wordt ingesteld. Een openbaar lichaam is een publiekrechtelijke rechtspersoon die deel kan nemen aan het maatschappelijke verkeer en bijvoorbeeld de mogelijkheid heeft om gelden te ontvangen en contracten af te sluiten. Zo kan de GR aan de Vereniging middelen verschaffen om de visie te

realiseren. Voorts bezit een GR een Commissie van Advies. Daarin zullen de Vereniging en eventueel de grotere private partijen zitting hebben.

Het is de bedoeling om in 2005 te beginnen met de combinatie van Vereniging Buurtschap en GR. Dit heeft de bewoners van Schelle en Oldeneel gestimuleerd tot het oprichten van een buurtvereniging waardoor zij in staat zijn de Vereniging Buurtschap mede op te richten en er in te participeren. De goedkeuring van de ontwikkelingsvisie heeft zo bijgedragen aan ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit (gebruiks- en belevingswaarde) via versterking van de sociale rechtvaardigheid (tabel 1). De voorgenomen oprichting van een Vereniging en GR draagt eveneens bij aan het dichterbij elkaar brengen van het bestuur,

Figuur 2 Ruimtelijke weergave van de ontwikkelingsvisie voor de Buurtschap IJsselzone Zwolle.

Figure 2 Spatial reproduction of the development vision of the Buurtschap IJsselzone Zwolle.

Figuur 3 Structuur van de voorgestelde Gemeenschappelijke Regeling Buurtschap Zwolle IJsselzone.

Figure 3 Structure of the proposed Common Capacity (Gemeenschappelijke Regeling) Buurtschap Zwolle IJsselzone.

bewoners en partijen. Hierdoor ontstaat een vorm van democratisch gebiedszelfbestuur waarbij de deelnemende partijen zich binden aan de vastgelegde afspraken en de wijze van samenwerken duidelijk is vastgelegd in de Wet Gemeenschappelijke Regeling. Bevoegdheden van de overheden kunnen, indien gewenst, worden overgedragen aan de Vereniging. En via een Commissie van Advies kunnen de Vereniging Buurtschap en private partijen hun bijdrage leveren aan de besluitvorming. De overheden betalen een bijdrage aan de gemeenschappelijke regeling. De uitvoering van samenwerkingstaken wordt via een opdrachtrelatie tussen GR en Vereniging Buurtschap aan de Buurtschap overgedragen. Overheden behouden hun verantwoordelijkheid voor het beleid en de kaders die daaruit voortvloeien. Deze nagestreefde structuur en werkwijze sluiten aan bij de opkomende ontwikkelingsplanologie waarbij overheden en belanghebbenden samen de zorg

voor kwaliteit in een partnerschap ontwikkelen (Weebers, dit nummer).

Kennis voor ruimtelijke kwaliteit

Habiforum en KDO-advies brachten de noodzakelijke (proces)kennis in. In de Community of Practice Landelijk Gebied, waarbij vergelijkbare initiatieven als dat van de Buurtschap zijn aangesloten, werden ervaringen uitgewisseld over de ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit. De inbreng van de theoretische, vak-, ervarings- en gebiedskennis van de projectgroep, zijn adviseurs en de bewoners heeft borggestaan voor een volwaardige en breed gedragen ontwikkelingsvisie op basis van ruimtelijke kwaliteit. De technische kennis die ontbrak voor de praktische uitwerking van ruimtelijke kwaliteit werd ingehuurd. Het ging daarbij om de visuele verbeelding van de ontwikkelingsvisie, het doorrekenen van bedrijfsexploitatiemodellen, verkenningen voor fondsvorming (Padt & Van Herwaarden, 2003), marketing (Lukas & Ooms, 2004) en onderzoek naar een rechtspersoon. Voor de milieueffectrapportage van het verplaatsen van een deel van de waterwinning worden ecologische en hydrologische modellen ingezet.

Conclusies en reflectie

In de Buurtschap is ruimtelijke kwaliteit de uitkomst van een uitgebreid en interactief gebiedsproces. Ruimtelijke kwaliteit is daarbij een niet-objectieve – in de zin van een wetenschappelijk onderbouwde – eigenschap van de ruimte. Het is een uitgebalanceerde combinatie en/of stapeling van functiemogelijkheden en waarden, gebaseerd op de wensen, mogelijkheden en kennis van bewoners, ondernemers, overheden en andere betrokkenen. En op een gemeenschappelijk vertrekpunt: het behouden en versterken van een groen-blauwe stadsrandzone. De door Habiforum ontwikkelde matrix was in het proces van benoeming van ruimtelijke kwaliteit een belangrijk hulp-

middel. Ruimtelijke kwaliteit kon in dit geval een sturende kracht in het ruimtelijke beleid worden via de keten van ‘initiatief – intentieverklaring – visieontwikkeling – autorisatie van de visie’. De gelijktijdige combinatie van doen en denken zorgde voor een extra impuls, ook bestuurlijk en beleidsmatig.

Om bij de realisatie van de ontwikkelingsvisie de sturende kracht van ruimtelijke kwaliteit te kunnen blijven benutten is de instelling van een GR en een gefaseerde aanpak van de uitvoering via een projectenboek noodzakelijk. De aanwezigheid van een initiatiefnemer (gemeente Zwolle), andere partijen met een duidelijk probleem, zoals Vitens, en een onafhankelijke voorzitter (KDO-advies) zijn randvoorwaarden voor erkenning en vooruitgang. Een enthousiaste projectgroep, waarin alle partijen op basis van gelijkwaardigheid participeren en waarvan de leden mandaat en middelen hebben, heeft een stuwende rol. De subsidies van Habiforum en GIOS waren onmisbaar.

Het doorlopen interactieve gebiedsproces is de basis geweest voor accordering en omarming van de ontwikkelingsvisie in het beleid van overheid en private partijen. In dat proces stonden niet alleen intensieve communicatie met bewoners en ondernemers centraal, maar ook terugkoppeling met de eigen organisaties en - soms - bestuurlijk overleg. Draagvlak is noodzakelijk. Weerstand bij bewoners en ondernemers in het proces waren vooral een gevolg van eerdere slechte ervaringen met de gemeente en van angst voor verdwijnen van rust en privacy door de komst van meer recreanten. Om tot een gedragen visie te komen is ruimtelijke kwaliteit vooralsnog vrij abstract beschreven en benoemd. Bij de uitvoering van de visie in concrete projecten zal zij in hechte dialoog tussen de betrokkenen gedetailleerder (moeten) worden benoemd. Het gekozen (interactieve) proces kost wel veel tijd, geld en energie. Deze aanpak lijkt daarom vooral geschikt voor betekenisvolle projecten. Zoals Weebers (dit nummer)

constateert is het realiseren van ruimtelijke kwaliteit een zaak van lange adem. Dit vraagt veel betrokkenheid en inzet van de deelnemers. De lange looptijd brengt het gevaar met zich mee dat partners, bewoners en grondeigenaren afhaken. Intensieve communicatie is daarom essentieel. Bij de realisatie van de visie is bestuurlijke overeenstemming tussen de betrokken partijen noodzakelijk; het spel is dan voorbij en het gaat dan om de knikkers. Juist dan is het van belang wederzijds ruimte te bieden en ‘geld met geld’ en ‘werk met werk’ te maken. De gevolgde werkwijze of een vergelijkbare is onder voorwaarden ook toepasbaar op een veel grotere schaal dan die van de Buurtschap. Zie bijvoorbeeld het project Meervoudig Duurzaam Landgebruik Winterswijk dat de gehele gemeente Winterswijk omvatte (Pennink, 2004). Uit de evaluatie bleek dat ook hier samenwerking en coördinatie essentieel zijn voor het behalen van resultaten. Als randvoorwaarden worden verder nog genoemd: selectie van partners met belangen, enthousiasme van individuen, evenwichtige samenstelling van kennis en ervaring in het projectteam, beperking van het aantal deelnemers, sociale inbedding, samenwerking en verantwoordelijkheden regelen via contracten en intensieve betrokkenheid van het topkader.

De geringe betrokkenheid en participatie van nationale partijen bij zulke lokale c.q. regionale processen als de Buurtschap is een probleem. Die houding is begrijpelijk gelet op de bescheiden schaal van zulke processen. Ook voor de provincie speelt dat een rol, bijvoorbeeld bij de vormgeving van een GR. Wat is voor regionale bestuurders een werkbaar ruimtelijke omvang voor meer zelfsturing? Lokale initiatieven kunnen echter bijdragen aan landelijke doelen. Daarom heeft de Buurtschap bijvoorbeeld in het kader van Ruimte voor de Rivier actief contact gezocht met Rijkswaterstaat en de provincie.

Epiloog

Voor de realisatie van ruimtelijke kwaliteit is (veel) geld nodig. Enerzijds voor het doen van investeringen, anderzijds om exploitatietekorten aan te vullen van maatschappelijk gewenste maar niet rendabele activiteiten, zoals onderhoud van landschap en recreatiemiddelen. Voor het doen van investeringen wordt uitdrukkelijk naar de betrokken partijen en ondernemers zelf gekeken. Ten be-

hoeve van de exploitatie zal een fonds worden opgericht. Het streefbedrag is een miljoen euro. Na de oprichting van de Vereniging Buurtschap en de GR zal verdere fondsvorming een hoge prioriteit hebben, evenals het vergroten van de betrokkenheid van Zwollenaren en ondernemingen. Ter voorbereiding daarvan wordt momenteel een strategisch communicatieplan en een bedrijfsplan voor de Vereniging Buurtschap opgesteld.

Summary

Spatial quality in practice

André Jansen, Rienko Baarslag & Hans de Graaf

Development vision, interactive plan process, exploitation, corporate capacity

The city border area Buurtschap Zwolle is being developed by several organisations and inhabitants into an area, in which landscape, nature and water will be protected as a base for sound economical development and recreational use by citizens. Spatial quality and multiple land-use are leading principles in this development. The partners signed a declaration of intent and founded an initiative committee. This committee drew up a development vision in an intensive dialogue with inhabitants

and entrepreneurs (interactive plan process). During this process, a workshop has been organised by Habiforum (the Dutch organisation for multiple land-use) to further elaborate the aimed spatial quality. Spatial quality was kept a bit global to prevent stagnation due to individual interests. Exploitation models were drafted to stimulate sustainable agricultural and recreational development. The municipal council has adopted the vision, which will become part of the integrated city planning. Consequently, spatial quality has resulted in a directive power. A corporate capacity will be founded to elaborate the vision into practical projects. This capacity brings government closer to the involved, which is a prior condition for realisation of spatial quality.

Literatuur

Dauvellier, P. & H. de Graaf, 2002. Verslag practicum ruimtelijke kwaliteit projectteam Buurtschap tussen Zwolle en de IJssel op 23 mei 2002. Gouda. NIROV/Habiforum.

De Kuijer, O., A.J.M. Jansen & H. de Graaf, 2003. Buurtschap IJsselzone biedt meervoudig perspectief. Nova Terra 3 (2): 14-19.

Lukas, J.J. & M. Ooms, 2004. Ruimte in de markt: onderzoek naar het huidige gebruik van Buurtschapproducten en een eerste verkenning van de zakelijke markt. Zwolle/Leiden. Rapport Christelijke Hogeschool Windesheim/KDO Advies.

Padt, F. & G.J. van Herwaarden, 2003. Naar een landschapsfonds voor de Buurtschap Zwolle; notitie voor de projectgroep. Utrecht. Centrum voor Landbouw en Milieu.

Pennink, C. (red.), 2004. Bouwstenen voor creatief ruimtegebruik. Vier jaar praktijkervaring met meervoudig duurzaam landgebruik in Winterswijk. Winterswijk. Stuurgroep Programma Meervoudig Duurzaam Landgebruik Winterswijk.

Veluwe 'zandvlakte' voor station Apeldoorn

wat: ontwerp van een nieuw plein voor station Apeldoorn

wie: LODEWIJK BALJON landschapsarchitecten
status: goedgekeurd door B&W
kosten: 3,7 miljoen Euro

De opgave was om een plein te ontwerpen waar de reiziger makkelijk zijn weg vindt en dat ook voor de andere gebruikers aantrekkelijk is: mooi, veilig en schoon. De landschapsarchitecten hebben zich laten inspireren door het Veluwe landschap. Het plein oogt half verhard, bijna zanderig. Het loopt als een schelp af naar de fietsers-/voetgangerstunnel die onder het spoor verdwijnt. Voor het station, boven het plein, ligt een balkon. Het hoogteverschil wordt opgevangen door een glazen wand, waarin, naar een ontwerp van kunstenaar Giny Vos, 1,4 miljoen lampjes worden aangebracht die samen een zandverstuiving verbeelden. De dennen lijken zo van de Veluwe geplukt en losjes over het plein verdeeld. De beplanting biedt de bezoekers beschutting en geeft het plein kleur. De ijle dennen houden het stedelijk karakter van het plein overeind en zijn voldoende robuust om te overleven in de stadsjungle.

Het plein oogt half verhard, bijna zanderig. Artist impression: Holland RailConsult

Conclusies WLO symposium Ruimtelijke Kwaliteit

Het symposium over ruimtelijke kwaliteit dat de Werkgemeenschap Landschapsecologisch Onderzoek vorig jaar organiseerde, vormde de aanleiding voor dit themanummer van LANDSCHAP. De belangrijkste conclusies van het symposium zijn aan het eind van de dag aan Jos Schuring van VROM aangeboden. Ze klinken in bijna elk artikel uit de nummer door en worden hieronder puntsgewijs weergegeven:

Ruimtelijke kwaliteit

- is gebiedspecifiek en moet dus voor ieder gebied apart worden benoemd;
- bestaat uit de kenmerken van het gebied die daarvoor worden uitgekozen door de gebruikers (bottom up) en beslissers (top down) in onderling overleg.

Keuzen moeten worden gemaakt over

- de begrenzing van het gebied;

- de gebiedskenmerken die men in beschouwing wil nemen ;
- de norm waaraan een kenmerk moet voldoen om bij te dragen aan de voor het gebied gewenste kwaliteit;
- de mate (rangorde) waarin men die kenmerken wil ontzien bij nieuwe ontwikkelingen.

Daarvoor is nodig

- de relevante gebiedskennis, in toegankelijke taal opgeschreven;
- de inventaris van gebiedskenmerken die bewoners en gebruikers een warm hart toedragen;
- een overlegstructuur waarin de keuzen worden gemaakt op grond van zowel objectieve kennis als subjectieve voorkeur;
- een bevoegd gezag dat de keuzen autoriseert.